

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

ΓΕΝΑ ΑΓΓΕΛΙΚΗ, Κλινική Ψυχολόγος, Καθηγήτρια, Παιδαγωγικό Τμήμα Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών.

ΚΙΝΤΩΝΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ, επικοινωνιολόγος, Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού

ΚΙΝΤΩΝΗ ΜΑΡΙΑ-ΝΕΦΕΛΗ, σπουδάστρια Βρεφονηπιοκομίας

ΜΑΛΚΟΤΣΗ ΤΡΙΑΔΑ, Ιατρός-Ακτινολόγος Διευθύντρια τμήματος μαστού Γ.Π.Ν. Παπαγεωργίου Μητέρα της Εύας, παιδιού με αυτισμό. Διαχειρίστρια της εκπαιδευτικής ιστοσελίδας ena-edu.gr

Καρτασίδου Λευκοθέα: Έχετε το λόγο, κυρία Γενά. Ανοίξτε παρακαλώ το μικρόφωνο, κυρία Γενά. Μόνο αυτό.

Γενά Αγγελική: Καλησπέρα σας, ευχαριστώ πάρα πολύ για την πρόσκληση σε αυτή την εξαιρετική πάλι προσπάθεια. Αγαπητή Λευκοθέα, είναι πραγματικά εξαιρετικές πάντοτε οι επιλογές σου και οι τέσσερις και τα 4 ντοκιμαντέρ που είδαμε ήταν συγκλονιστικά. Έτσι, αν θα ήθελες να προχωρήσω δίνοντας μια δική μου ανάγνωση για αυτές τις τέσσερις αφηγήσεις;

Καρτασίδου Λευκοθέα: Βεβαίως εννοείται.

Γενά Αγγελική: Ναι, θα πω μερικά έτσι πιο γενικά σχόλια και θα πάω μετά σε μια μια τις ταινίες. Να πω πρώτα απ' όλα πόσο δυνατή ήταν η απουσία των μπαμπάδων. Νομίζω ότι λίγο τους αδικεί. Βέβαια είδαμε στην τελευταία στο τελευταίο ντοκιμαντέρ είδαμε δύο πατέρες που μετείχαν αλλά είδαμε πρωταγωνίστρια τη μάνα και είναι πρωταγωνίστρια η μάνα, μου έλειψε να δω και έτσι έναν πατέρα που είχε περισσότερη εμπλοκή. Τυχαίνει να έχω κάνει μερικές από τις τελευταίες μου έρευνες και με μπαμπάδες όχι μόνο με μαμάδες για να τονίσω έτσι την αξία του της εμπλοκής και του πατέρα οπότε μου έλειψαν λίγο οι μπαμπάδες, έτσι πιο ενεργός η συμμετοχή τους.

Ήταν τόσα πολλά τα κοινά νήματα που διέτρεχαν και τις τέσσερις αυτές, έτσι, και τα 4 αυτά ντοκιμαντέρ, ξεκινώντας από τα Χανιά και φτάνοντας στην Ουκρανία. Είναι συγκλονιστικό. Να πω ότι δεν υπήρξε ίχνος οίκτου που μπορεί να σου προκαλούσε η αποτύπωση αυτών των αφηγήσεων, ίσα ίσα νομίζω ότι και οι γονείς που είδαμε και τα αδέρφια αντιμετώπιζαν την όλη κατάσταση με τέτοια αξιοπρέπεια που μόνο θαυμασμό

σου προκαλούσαν. Θα δούμε όμως και μία μία τις ταινίες και στο τέλος να πω μερικά δικά μου σχόλια. Ξεκινήσαμε με τα «Τα κορδόνια του».

Γενά Αγγελική: έτσι, με ένα αγόρι από τα Χανιά, πολύ ήσυχο, ήρεμο, χαριτωμένο, δυσκολεμένο, παρακολουθήσαμε πάλι τη μάνα να το μεγαλώνει μόνη της, ένα αγόρι, έτσι, ελκυστικό, προσεγμένο. Μια μαμά και ένας παππούς πολύ αξιοπρεπείς, που διατύπωσαν αυτό το παράπονο που νομίζω έχουν όλες οι οικογένειες είτε μιλάμε για την Ελλάδα είτε μιλάμε για το εξωτερικό, ότι ένα παιδί δεν έχει τη σωστή υποστήριξη από το κράτος, δεν έχει αρκετές ώρες παράλληλης στήριξης στο σχολείο. Ακόμη και οι έρευνες που έχουν γίνει τα τελευταία χρόνια σε χώρες που δαπανώνται δισεκατομμύρια για τα παιδιά με αυτισμό, όπως είναι το Ηνωμένο Βασίλειο, μόνο 11% των γονιών στο Ηνωμένο Βασίλειο είναι ικανοποιημένο από τις παροχές που υπάρχουν για τα παιδιά.

Και το βασικότερο πρόβλημα, επισημαίνουν οι Άγγλοι αλλά και διεθνώς, είναι ότι δεν υπάρχουν αρκετά καλά εκπαιδευμένοι ειδικοί στον αυτισμό. Είναι εξαιρετικά δύσκολο, απαιτεί πολλά χρόνια εκπαίδευσης και αφοσίωσης σε αυτό το έργο, για να εκπαιδευτεί κάποιος με τον κατάλληλο τρόπο, οπότε εξακολουθεί μέχρι και σήμερα να είναι η μεγαλύτερη πρόκληση, το να εκπαιδεύουμε ανθρώπους που είναι ικανοί να δουλέψουν με παιδιά με αυτισμό. Αυτό λοιπόν αποτυπώνεται και στις ταινίες που είδαμε, στην πρώτη ταινία συγκεκριμένα αλλά και η αγωνία των γονιών ότι το κράτος δεν είναι εκεί να τους στηρίξει. Στη δεύτερη ταινία, *Très belle pour ce monde*, συγνώμη, δεν πρόλαβα να δω τον ελληνικό τίτλο, αλλά θα το μετέφραζα «Πολύ όμορφη γι' αυτό τον κόσμο», μας δείχνει ένα κοριτσάκι με αυτισμό ιδιαίτερα δυσκολεμένο, ένα κοριτσάκι που είναι σε συνεχή διέγερση.

Γενά Αγγελική: Να εναλλάσσει, αλλάξαμε εικόνες μεταξύ της δυσκολίας της και της χαράς της. Είδαμε πόσο δυσκολευόταν σε ό,τι είχε να κάνει με το διάβασμα με τη συγκέντρωση της προσοχής, πόση χαρά βίωνε την ώρα που κολυμπούσε. Αυτό νομίζω πρέπει να το κρατήσουμε γιατί είναι σημαντικό να βοηθούμε ένα παιδί παρά τις δυσκολίες του να προοδεύει αλλά να μην ξεχνάμε ότι πάνω από όλα είναι και παιδί, χρειάζεται αυτή τη χαρά, την ψυχαγωγία, όσο δυσκολεμένο και να είναι. Ναι, νομίζω η Λουίζ ήταν το πιο δυσκολεμένο παιδάκι που είδαμε. Παρόλα αυτά, είχε έτσι πρόσβαση στη χαρά της ζωής μέσα από μια δραστηριότητα που την ψυχαγωγούσε πραγματικά, που της έδινε χαρά.

Η τρίτη ταινία από την Πορτογαλία, το τρίτο ντοκιμαντέρ, «Ένας γιος σαν τους άλλους» δείχνει κοντινή. Νομίζω ότι αυτή η αποτύπωση ήταν αυτή που με συγκίνησε περισσότερο από όλες, με την έννοια ότι έχουμε ένα αγόρι, έξυπνο, όμορφο, ικανό να ζήσει μόνο του αλλά με αρκετές δυσκολίες που σχετίζονται όχι πια μόνο με τη διαταραχή αυτιστικού

φάσματος αλλά και ίσως από ψυχωσική συνδρομή, αυτό που ονομάζουμε πιο πρόσφατα την ψύχωση. Τα παιδιά με διπλή διάγνωση, ένα 10% παιδιών που είναι στο φάσμα έχει και μια ψυχιατρική διαταραχή, τουλάχιστον ένα 10%, μας λένε οι έρευνες. Αυτά τα παιδιά όντως είναι πολύ δυσκολεμένα και είδαμε τον Ντίνη, παρότι είχε έναν ήπιο αυτισμό, πολύ ήπιο αυτισμό, δεν, δεν εντοπίζονταν εκεί οι δυσκολίες του ωστόσο σαφέστατα είναι ένα παιδί που ζούσε στο στίγμα. Και το εντυπωσιακό ήταν ότι αυτό το στίγμα δεν είχε γίνει για τον ίδιο και για τη μητέρα του αυτοστιγματισμός, παρότι ακόμη και οι φίλες της μητέρας του.

Γενά Αγγελική: είχαν μια δυσκολία να καταλάβουν τις ανάγκες του. Ο εστιάτορας είδαμε πόσο απροκάλυπτα στιγματίζει ένα παιδί, ένα νέο παιδί και πελάτη του. Και παρ όλα αυτά ούτε το ίδιο το αγόρι, ούτε ο ίδιος ο Ντίνης ούτε η μητέρα του αυτοστιγματίζονται δηλαδή δεν καταπίνουν αμάσητο αυτό τον κοινωνικό στιγματισμό, δεν περιθωριοποιούνται, δεν κλείνονται αλλά είναι έξω, είναι κοινωνικά ενταγμένοι και ο Ντίνης έχει το θάρρος να προχωρήσει μόνος του, να ζητήσει την ανεξαρτησία του, γεγονός που δείχνει ότι δεν ταυτοποιείται με την κοινωνική εικόνα που προσπαθούν να του αποδώσουν οι άλλοι.

Κλείσαμε με μια συγκλονιστική αφήγηση από την Ουκρανία, για δύο αγόρια τον Τίμα και τον Ντάνυ. Εκεί μέσα σ αυτή, σε αυτές τις δύο αφηγήσεις είδαμε για πρώτη φορά τους μπαμπάδες, βέβαια τους παπιάδες σε ένα ρόλο καθαρά περιφερειακό στη ζωή του παιδιού, η μάνα πάλι ήταν αυτή που εμπλέκεται, αυτή που τα ζει, αυτή που στηρίζει το παιδί της και βέβαια που θέτει το κλασικό ερώτημα που θέτουν όλοι οι γονείς των παιδιών που είναι στο φάσμα: τι θα γίνει το παιδί μου όταν εγώ φύγω από αυτή τη ζωή. Και στην περίπτωση του Τίμα ακούμε τη μαμά να αφηγείται την αγωνία της να αποκτήσει κοριτσάκι, λέει, ότι είχα αγωνία όταν ήμουν έγκυος, στο τρίτο της παιδί να είναι κορίτσι. Έτσι λοιπόν, η Μυρωσία, το κορίτσι της, πριν καν γεννηθεί έχει την εντολή από τη μαμά να κρατήσει εκείνη τη σκυτάλη.

Γενά Αγγελική: Αυτό είναι ένα πολύ δύσκολο σημείο για την οικογένεια, ποιος θα πάρει τη σκυτάλη μετά τη μάνα, θα είναι σε έναν ιδρυματικό χώρο, θα είναι τα αδέρφια που θα φροντίσουν τον αδελφό τους, την αδελφή τους με αυτισμό; Θέλω να κλείσω τις δικές μου περιγραφές με κάτι που είπε ο Ντάνυ, αυτό το αγόρι στις ουκρανικές αφηγήσεις, που φάνηκε να συνδέεται με τους ανθρώπους μέσα από τη μουσική. Το τραγούδι που τραγουδούσε έλεγε ότι ξεπερνά τα εμπόδια. Θα έλεγα λοιπόν, συμπληρώνοντας σε αυτό, ότι η ζωή είναι ένας αγώνας μετ' εμποδίων.

Όλοι νομίζω τα ζούμε τα εμπόδια, κάποια εμπόδια είναι πολύ ψηλά και πέφτουμε εύκολα σε αυτά τα εμπόδια. Το ζήτημα είναι να σηκωνόμαστε αλλά και να απλώνουμε ένα χέρι σε αυτόν που έχει πέσει προσπαθώντας να ξεπεράσει ένα εμπόδιο και νομίζω ότι αυτός είναι ο ρόλος όχι μόνον των ειδικών αλλά και μιας κοινωνίας που θέλει να λέγεται πολιτισμένη, να απλώνουμε το χέρι σε αυτόν που όταν προσπαθώντας να ξεπεράσει ένα εμπόδιο πέφτει, βρίσκεται ξαφνικά στο έδαφος.

Δεν θέλω να πω κάτι άλλο γιατί θέλω να αφήσω χρόνο για τη συζήτηση, δεν θέλω να μονοπωλήσω. Με πολλή χαρά θα παρακολουθήσω και τους υπόλοιπους ομιλητές αλλά με ακόμη μεγαλύτερη χαρά θα ακούσω το ακροατήριο, τις δικές του σκέψεις και αναπαραστάσεις, τα δικά του ερωτήματα και με χαρά να συνεισφέρω και στη συζήτηση. Ευχαριστώ πάρα πολύ, Λευκοθέα μου και για τη φετινή πρόσκληση, να είσαι καλά, έτσι δυνατή όπως πάντα.

Καρτασίδου Λευκοθέα: Να δώσω εγώ το λόγο ή θα τον δώσετε εσείς κυρία Γενά στις κυρίες Κιντώνη, τις δυο κυρίες Κιντώνη συγγνώμη και την κυρία Μαλκότση. Πώς θέλετε;

Γενά Αγγελική: Βεβαίως, να ξεκινήσουμε με τις δύο πανέμορφες κυρίες Κιντώνη, με τη μία εκ των οποίων είχα την πολύ μεγάλη χαρά να γνωρίσω και πραγματικά αναπολώ με τεράστια συγκίνηση τη συνάντησή μας. Την νεαρότερη κυρία Κιντώνη τη βλέπω για πρώτη φορά και χαίρομαι πάρα πολύ και θα χαρώ να τις ακούσω και τις δύο. Σας ευχαριστώ.

Κιντώνη Κωνσταντίνα: Εγώ σας ευχαριστώ, κυρία Γενά. Είναι τιμή μου, πραγματικά τιμή μου, να με προλογίζει ένας άνθρωπος με τη δική σας ακαδημαϊκή πορεία και επαγγελματική πορεία και σας ευχαριστώ και ως μαμά για όλα όσα έχετε μέχρι σήμερα προσφέρει στον χώρο της αναπηρίας και συγκεκριμένα του αυτισμού. Και τη Λευκή ευχαριστώ πάρα πολύ για την ευκαιρία που μας δίνει σε μένα και στην κόρη μου να μετέχουμε σ' αυτόν τον κοινό τόπο που δημιουργεί η τέχνη, τη Λευκή και όλους τους συνοδοιπόρους αυτού του εγχειρήματος που λέγεται ΡΟΔΙ.

Εγώ θα μου επιτρέψετε να κάνω ένα μικρό σχόλιο για τις ταινίες που είδαμε πριν, πέντε πράγματα που έχω στο νου μου. Προσωπικά ψήφισα την τελευταία που βρήκα έτσι και περισσότερο ισορροπημένη αλλά γενικώς θα ήθελα να πω ότι αυτός ο ολέθριος ρεαλισμός είναι χρήσιμος όταν, όμως, αυτός εξισορροπείται και από τις υπόλοιπες στιγμές ενός παιδιού μέσα στη μέρα. Δεν αμφισβητώ καθόλου ότι υπάρχει συχνά και αυτή η πλευρά αλλά προσωπικά, ενώ η φωτογραφία της ταινίας «Πολύ όμορφη για αυτόν τον κόσμο» ήταν υπέροχη, το να βλέπω τη Λουίζ να κάνει το ένα {...} μετά το άλλο και να

βλέπω και τη μη ανάπηρη μικρή της αδελφή να παρακολουθεί την μεγάλη της αδελφή να αυτοτραυματίζεται.

Κιντώνη Κωνσταντίνα: Εμένα προσωπικά μου δημιούργησε το αίσθημα της συμπόνιας και της λύπης και του οίκτου, σε μένα τουλάχιστον. Στην άλλη ταινία που είδαμε με την την {...} αδερφούλα του μικρού, του νεαρού που στο τέλος κάνει την επανάστασή του και τον βλέπουμε να ισορροπεί σε μια παρέα ομηλίκων στο πανεπιστήμιο που τόσο πολύ θέλει να πάει, είδα λοιπόν την αδερφούλα να προσπαθεί να ηρεμήσει τον αδερφό της. Θα ήθελα να έχω δει και πώς τα ανάπηρα αδέλφια βοηθούν και υποστηρίζουν τα μη ανάπηρα αδέλφια τους, θα ήθελα να το έχω δει περισσότερο στο ντοκιμαντέρ γιατί είμαι σίγουρη πως συμβαίνει, το ξέρω γιατί συμβαίνει στο σπίτι μου. Και θα ήθελα, και γιατί όχι, να έχω δει και πώς τα μη ανάπηρα παιδιά της οικογένειας, γιατί όλες οι οικογένειες, εκτός από μία, είχαν περισσότερα του ενός παιδιά, εξαντλούν και αυτά τους γονείς τους.

Γιατί κάθε παιδί, ανάπηρο και μη, έχει τη δική του προσωπικότητα έχει τις δικές του ξεχωριστές ανάγκες, έχει και τις δικές του δυσκολίες. Και η γονεϊκότητα έχει ανταμοιβές, έχει ανταμοιβές απύθμενου συναισθηματικού βάθους αλλά δεν είναι ταξίδι στις Μπαχάμες, θέλει πάρα πολύ κουπί. Τώρα, τελευταία αλλά όχι έσχατη παρατήρηση θα ήθελα πάρα πάρα πολύ να έχω δει και ένα ντοκιμαντέρ με έναν ανάπηρο γονιό, έναν γονιό δηλαδή στο ρόλο του φροντιστή και όχι του φρονιζόμενου, αυτό θα μου είχε αρέσει πολύ, το συζητούσαμε πριν και με την Μαρία. Λοιπόν, εγώ τώρα εγώ εδώ έχω έρθει να μιλήσω για τις οικογενειακές σχέσεις και θα το κάνω παρότι μιλάω σπάνια, σχεδόν καθόλου δεν μιλάω δημόσια ως μαμά και δεν μιλάω γιατί δεν έχω βρεθεί ούτε μία φορά έως σήμερα σε μια δημόσια συζήτηση, ούτε μία, που να αναφέρω ότι γνώρισα την κόρη μου, τη Μαρία σε ένα ίδρυμα για παιδιά με αναπηρίες όταν εκείνη ήταν δυόμισι και εγώ ήμουνα 19 και την υιοθέτησα μετά και να μην υπάρχουν σχόλια περί ηρωικής αυτοθυσίας, χαρακτηρισμούς τύπου μαχήτρια της ζωής, πραγματικής μάνας με το μ κεφαλαίο, ανθρώπου με το α κεφαλαίο και γενικά όλα αυτά τα κεφαλαία.

Κιντώνη Κωνσταντίνα: Επίσης, όμως δεν μιλάω ως μαμά γιατί όταν λες ότι είσαι γονιός παιδιού με αναπηρία στην γλυκιά μας χώρα αυτομάτως αποδυναμώνεται η ικανότητά σου να μιλάς με βάση τα επιστημονικά δεδομένα. Είσαι ένας πολύ συναισθηματικά φορτισμένος άνθρωπος, ανίκανος να δεις καθαρά. Σε νιώθουν και σε συμπονούν ως μάνα καμιά φορά και ως θύμα αυτής της ζωής αλλά αυτά που λες όσο κι αν τα τεκμηριώνεις με ερευνητικά δεδομένα παραμένουν μια κραυγή αγωνίας, το αποτέλεσμα

του Γολγοθά που ανεβαίνεις και όλα αυτά τα γνωστά. Και την ίδια στιγμή γίνεται κάτι ακόμα, εγώ τουλάχιστον έτσι το νιώθω.

Όταν μιλάω σαν μαμά, τα φώτα πέφτουν πάνω σε μένα, το γονιό δηλαδή, στο γονιό που είναι ήρωας, που είναι λιοντάρι, που είναι μαχητής, όπως θέλετε πείτε το, όλα τα έχω ακούσει κι εγώ και τα έχει ακούσει και το παιδί μου ενόσω εκείνη ήταν δίπλα μου, δηλαδή τα σχόλια αυτά γίνονται ενόσω το παιδί μου είναι δίπλα μου. Αυτό το μπράβο σας, πήρατε το παιδάκι με πρόβλημα, χίλια μπράβο για την καλή σας πράξη, έχει ειπωθεί πολλές φορές με την καλή την πράξη δίπλα μου. Τους λες, ξέρεις, πόσα έχει καταφέρει η Μαρία με την εκπληκτική της προσωπικότητα, με τις ικανότητές της.

Κιντώνη Κωνσταντίνα: Κι ακούς πάλι μπράβο σας, μπράβο, εσείς το φτάσατε το παιδί εκεί που είναι σήμερα. Δηλαδή στο κέντρο της σκηνης μπαίνει ο γονιός και το παιδί που καταφέρνει με τις δικές του δυνάμεις και με την υποστήριξη της οικογένειας φυσικά, πώς αλλιώς, όλοι έχουμε την υποστήριξη της οικογένειας, το παιδί κάπου αχνοφαίνεται, εκεί στο βάθος. Γι' αυτό δεν θέλω να μιλάω ως γονιός αλλά παράλληλα μου δημιουργεί και αρκετές τύψεις και ενοχές απέναντι στο παιδί μου, που είναι μοναδικό και που δεν θα άλλαζα με κανένα.

Το πρώτο λοιπόν που θέλω να βγει από τη μέση, τουλάχιστον σε ότι με αφορά, είναι αυτός ο ηρωισμός και θέλω να φύγει από τη μέση και το καλός άνθρωπος γιατί είμαι όσο δυσυπόστατος άνθρωπος είναι ο κάθε άνθρωπος εκεί έξω. Μέσα μου έχω κι έναν παράδεισο έχω και μια κόλαση, έτσι, όπως είμαι ικανή να νιώθω και να θέλω να κάνω το καλύτερο για τον συνάνθρωπο μου, σε αυτόν που αγαπώ, είμαι ικανή να κάνω και φρικτές σκέψεις και έχω κάνει και μικρόψυχες πράξεις και έχω αδικήσει ανθρώπους και έχω στενοχωρήσει ανθρώπους, δεν είμαι δηλαδή κάτι διαφορετικό. Το δεύτερο που θέλω να πω είναι ότι εγώ το μόνο που έδωσα στο παιδί μου, στη Μαρία, είναι το να είμαι απλώς η μαμά της και τίποτα περισσότερο. Όπως ακριβώς ήθελα και θέλω να είναι ισορροπημένα και ευτυχισμένα.

Κιντώνη Κωνσταντίνα: και τα τρία μου παιδιά, ανάπηρα και μη, το ίδιο ήθελα και για τη Μαρία. Το τρίτο που θέλω να πω σε όλους που μου λένε μπράβο που έφτασες τη Μαρία σήμερα να ζει ανεξάρτητη, που την έφτασες να σπουδάζει, που την έφτασες να εργάζεται, είναι ότι εγώ δεν έφτασα τη Μαρία πουθενά. Τη Μαρία εγώ την πίστεψα, τη λάτρεψα και τη λατρεύω φυσικά και τη φρόντισα ως μαμά και την υποστήριξα έτσι όπως κάνουν, έκαναν και κάνουν ακόμα οι δικοί μου γονείς. Και όσα κατάφερε τα κατάφερε επειδή είναι ένας από τους καλύτερους και με το δικό της τρόπο τους εξυπνότερους ανθρώπους που

έχω γνωρίσει. Επειδή είναι ικανή, επειδή αγαπάει και εμπιστεύεται και συνδέεται βαθιά και συνδέεται αληθινά με τους ανθρώπους και αυτό είναι δικό της, είναι κατάδικο της DNA, αυτό το πήρε από τους βιολογικούς της γονείς, στους οποίους είμαι ευγνώμων που τη γέννησαν προφανώς και τέλος πάντων η Μαρία είναι αυτό που θα δείξει εκείνη αμέσως μόλις εγώ τελειώσω.

Τώρα, πέραν της Λευκής και της προσπάθειας που κάνει μέσα από το ΡΟΔΙ να ενεργοποιήσει ανθρώπους σε θέματα αναπηρίας, το άλλο που με κινητοποίησε να μιλήσω εδώ δημόσια ως γονιός, να μιλήσω για κάτι τόσο προσωπικό είναι ότι πρόσφατα στη δουλειά μου είχαμε μια συνάντηση εργασίας, τέλος πάντων, για την προετοιμασία μιας δημόσιας καμπάνιας για την προώθηση της ανάδοχης φροντίδας παιδιών με αναπηρίες, παιδιών που διαβιούν σε ιδρύματα. Ο σκηνοθέτης, λοιπόν, της εταιρείας, που ήταν ένας άνθρωπος εκτός του πεδίου της παιδικής προστασίας, αφού μας άκουσε όλους να μιλάμε, μίλησε τελευταίος και σχεδόν έτσι διστακτικά είπε: Παιδιά,

Κιντώνη Κωνσταντίνα: αυτή η καμπάνια απευθύνεται σε ενήλικες από τους οποίους ζητάμε να κάνουν μια υπέρβαση και να αναλάβουν τη φροντίδα ενός ανάπηρου παιδιού. Καλώς η κακώς θα πρέπει να τους πούμε, μην το πάρετε στραβά, θα πρέπει να τους πούμε, και σχεδόν χαμηλόφωνα, να τους πούμε πώς θα ωφεληθούν οι ίδιοι. Εγώ όχι μόνο δεν το πήρα στραβά αλλά μου φάνηκε και μεγαλειώδες αυτό μέσα στην απλότητά του. Και είναι ο λόγος που παρότι δεν μιλάω δεν μιλάω ως γονιός σήμερα να μιλάω γιατί θέλω να μιλήσω για το πόσο ωφελήθηκα εγώ από τη σχέση μου με το παιδί μου, κι αυτό θέλω να το πω και θέλω να το φωνάξω. Λίγα πράγματα θα πω και θα τελειώσω γιατί αυτή η λίστα είναι ατέλειωτη και θα πω εγώ μόνο λίγες σκέψεις.

Πριν το κάνω όμως, πριν το κάνω, μια παρατήρηση, θα ήθελα να υπογραμμίσω ότι εγώ εδώ είμαι για να καταθέσω την προσωπική μου μαρτυρία, δεν εκπροσωπώ κανέναν, δεν θα μπορούσα άλλωστε. Και από κανέναν από τους γονείς που μιλάνε δημόσια και με θεσμικό ρόλο είτε με όποιον άλλο ρόλο δεν αισθάνομαι ότι εκπροσωπούμαι κιόλας. Αυτό νιώθω την ανάγκη να το τονίσω. Αν και θα έπρεπε να είναι αυτονόητο ότι αυτή η εμπειρία γονεϊκότητας του καθενός σε αυτή τη διαδρομή είναι πολύ μοναδική, είναι πολύ ξεχωριστή για τον καθένα μας. Δεν μπορώ να μιλήσω εξ ονόματος άλλων γονιών. Λοιπόν, εγώ θα μιλήσω για το πώς ωφελήθηκα από τη Μαρία, θα πω μόνο λίγες σκέψεις. Θέλω να πω ότι η υιοθεσία του παιδιού μου ήταν για μένα μια άσκηση στον περιορισμό, στον περιορισμό,

Κιντώνη Κωνσταντίνα: ακόμα δεν έχω κατακτήσει την εξάλειψη του εγωκεντρισμού μου και του ναρκισσισμού μου, ότι η ίδια η ύπαρξη της Μαρίας και η δική της ματιά στα πράγματα και οι απίστευτες βλακείες που έχω κάνει στο μέγαλωμα της αλλά και η συγχωρητική της φύση, της Μαρίας, που η βαθιά συγχωρητική της φύση με βοήθησαν όσο τίποτα να αποδεχτώ ότι δεν είμαι τέλεια και ότι τέλεια δεν υπήρξα ποτέ. Κι αυτό με βοήθησε να δω ότι υπάρχει ειδοποιός διαφορά ανάμεσα στο προσπαθώ να βελτιώσω τον εαυτό μου ως μητέρα, ως εργαζόμενη, ως σύντροφος αλλά είναι τεράστια η διαφορά ανάμεσα σε αυτό και το να είναι κανείς τελειομανής.

Απέκτησα και αυτοεκτίμηση, γιατί αυτοπεποίθηση είχα πάρα πολλή, αυτοεκτίμηση όμως αποκτάει πιστεύω κανείς μόνο δημιουργώντας και μόνο προσφέροντας και μόνο δίνοντας τον εαυτό του και μόνο όταν συναντιέται με τον συνάνθρωπο τελικά, εκεί αποκτάς αυτοπεποίθηση. Ανακάλυψα επίσης τις απέραντες δυνατότητες που έχει ο άνθρωπος γιατί μεγαλώνοντας τη Μαρία αυτό το έβλεπα και στο παιδί μου μα το έβλεπα και σε μένα. Γιατί, ξέρετε, πολλοί μου έλεγαν εσύ είσαι δυνατή γυναίκα, είσαι πολύ δυνατή γυναίκα αλλά ο άνθρωπος δεν υποπτεύεται πιστεύω τις δυνατότητες που έχει, όλοι οι άνθρωποι. Πρέπει όμως να θέλει να τις δει, για να λάβει κανείς, όταν ανακαλύπτει αυτές τις δυνατότητες, πρέπει να αναλάβει και την ευθύνη αυτής της ανακάλυψης, κάτι πρέπει να κάνει με αυτή τη δύναμη. Εγώ προφανώς και δεν λέω ότι είμαστε όλοι για όλα αλλά ταυτόχρονα δεν βλέπω τον εαυτό μου ως εξαιρετικό, δεν είμαι καθόλου εξαιρετική. Κάθε άνθρωπος θα μπορούσε να έχει κάνει τη δική μου επιλογή και πιστεύω ότι οι άνθρωποι, όλοι οι άνθρωποι, είμαστε για πολύ περισσότερα από αυτά που μερικές φορές νομίζουμε.

Κιντώνη Κωνσταντίνα: Το άλλο που θέλω να πω είναι ότι προφανώς με την Μαρία αντιμετωπίσαμε πολλές δυσκολίες και αυτές όχι λόγω της βλάβης της αλλά λόγω της άγνοιας και λόγω των θεσμικών κενών και λόγω των εχθρικών κοινωνικών συμπεριφορών συχνά, και λόγω της ανισοτιμίας σε πολλά περιβάλλοντα στα οποία κινήθηκε το παιδί μου. Και αυτές οι δυσκολίες εμένα με θύμωναν αλλά έμαθα, παρατηρώντας και τις αντιδράσεις του παιδιού μου γιατί αυτή με δίδαξε εν πολλοίς πώς να διαχειρίζομαι αυτό το θυμό, ότι αυτός ο θυμός, αυτή η οργή είναι μια δύναμη που μπορεί να με καταπιεί αλλά μπορεί να γίνει και πηγή δημιουργίας, αρκεί να την εκφράζω εκεί που ανήκει.

Και δεν τα έβαλα ποτέ με την αναπηρία του παιδιού μου γι' αυτούς τους λόγους αλλά συχνά τα έβαλα και τα βάζω ακόμα με όλους όσους της στερούν τα δικαιώματά της και ενισχύω και τη Μαρία στο να κάνει το ίδιο, να μιλάει για τον εαυτό της, που είναι νομίζω το πιο σημαντικό. Τώρα για το πώς η Μαρία φώτισε τη ζωή μου μέσα και έξω, για το πώς

με έμαθε να αγαπάω τον εαυτό μου και τους ανθρώπους γύρω μου, για το πώς μέσα από τη Μαρία γνώρισα τον χώρο, στο χώρο της αναπηρίας γνώρισα τους καλύτερους και τους πιο δοτικούς ανθρώπους, πώς με δίδαξε έναν άλλο απελευθερωτικό τρόπο να υπάρχει κανείς, πώς με πήρε από το χέρι και μου έδειξε έναν κόσμο που αγνοούσα ότι υπάρχει.

Κιντώνη Κωνσταντίνα: [00:23:48] Πώς βοήθησε τα αδέλφια της να είναι τα καταπληκτικά παιδιά που είναι, η Χλόη και ο Θωμάς, σε αυτά δεν θα επεκταθώ γιατί τα ξέρει η Μαρία, τα ξέρει πάρα πολύ καλά και παρ' όλα όσα έχει ακούσει ξέρει ότι εκείνη είναι ο σωτήρας μου και όχι εγώ ο δικός της. Εγώ θα κλείσω εδώ γιατί ούτως ή άλλως δεν θα τα χωρέσω όλα σε μια ομιλία. Θα πω μόνο τούτο που νομίζω πως κάπως συμπυκνώνει το τι κέρδισα εγώ από τη σχέση μου με το παιδί μου.

Εγώ έχω χρόνια άσθμα και όταν έφτασε στην Ευρώπη ο κορονοϊός, προφανώς, το πρώτο κρούσμα, φοβήθηκα πάρα πολύ, πάρα πολύ. Εκείνο το βράδυ προσευχήθηκα στο Θεό και είπα, Θεέ μου σε παρακαλώ δεν θέλω να πεθάνω, όπως φαντάζομαι το έκαναν πολλοί άνθρωποι κι έτσι όπως ήμουν και προσευχόμουν είπα αυθόρμητα μα και αν πεθάνω έζησα μια ζωή με πληρότητα, με νόημα, μια ζωή που άξιζε τον κόπο να ζήσει κανείς και τον παράδεισο τον έχω βρει σε αυτή τη ζωή και γι' αυτό Σε ευχαριστώ Θεέ μου, αυτό ήταν. Είναι λίγο μακάβριο για κλείσιμο αλλά για μένα συμπυκνώνει το όφελος, ότι διάλεξα να γίνουμε οικογένεια με τη Μαρία. Αυτά είναι από μένα. Σας ευχαριστώ πολύ που με ακούσατε και σας ευχαριστώ που θα ακούσετε και το παιδί μου τώρα.

Γενά Αγγελική: Ο λόγος λοιπόν στην Μαρία, ο λόγος στα νιάτα. Πες μας, Μαρία, θα χαρώ πάρα πολύ να σε ακούσω και να ακούσω τη δική σου, τις δικές σου σκέψεις και τις δικές σου συγκινήσεις μέσα από τις πολύ ενδιαφέρουσες, τα πολύ ενδιαφέροντα ντοκιμαντέρ που παρακολουθήσαμε. Θέλω πολύ να σε ακούσω επ' αυτού, ευχαριστώ.

Καρτασίδου Λευκοθέα: Κωνσταντίνα, δεν την ακούμε, λίγο πιο κοντά στο μικρόφωνο, λίγο, έτσι, ευχαριστούμε πάρα πολύ.

Κιντώνη Μαρία: Σας ευχαριστώ πολύ για την πρόσκληση που μου δώσατε. Θέλω να πω ένα μήνυμα στον κόσμο, ειδικά στους γονείς πιο πολύ. Αν ένα παιδί είναι ανάπηρο, δεν χρειάζεται να είναι μέσα σε μια γυάλα, με υπερβολική προστασία, λόγω του ότι φοβούνται μην πάθει κακό, για μας τους ανάπηρους, να πληγωθούν. Είναι καλό να μάθουμε, δυστυχώς, εμένα δεν μου αρέσει, να πληγωνόμαστε, να ζούμε στον κόσμο έξω, να μάθουμε πώς να συμπεριφερόμαστε όταν κάποιος μας υποτιμά, τι πρέπει να κάνω, να μιλάω ή να μην μιλάω. Αυτό είναι το καλύτερο, δεν χρειάζεται υπερβολικά, παιδί μου μην πάθεις κακό, είναι άρρωστοι, ο κόσμος που λέει πολλά πράγματα.

Επίσης, εμείς οι ανάπηροι μπορεί να έχουμε δυσκολία αλλά τα καταφέρνουμε, πάντα να έχουμε κάποια υποστήριξη, μόνοι μας δεν θα έχουμε, μόνοι μας, κάπου να έχουμε ένα άνθρωπο να μας υποστηρίζει, να μας βοηθάει. Κι εμείς οι ανάπηροι μπορούμε να τα καταφέρουμε σε όλα, μπορούμε να μιλάμε, να εκφράσουμε, να κάνουμε φίλους, παρέες γιατί είναι πολύ σημαντικές. Επίσης, ήθελα να πω για ένα αγόρι που έφυγε και πήγε να κάνει παρέες, εμένα μου άρεσε πολύ γιατί αυτό έδειξε στον κόσμο όχι μόνο στον κόσμο και στη μαμά ότι δεν είναι άχρηστος ότι μπορεί να τα καταφέρει κι ας έχει αυτισμό κι ας πάθει κάτι αλλά δεν σημαίνει ότι δεν θα τα καταφέρει ποτέ. Το έλεγε στη μαμά, μην φοβάσαι μαμά, μπορώ να τα καταφέρω, μην φοβάσαι. Κι αυτό που έκανε ήταν το καλύτερο για μένα, να καταλάβει κι η μαμά ότι τι καλά που είμαι, είμαι με τους φίλους μου, δεν είμαι όπως λέτε εσείς όλοι, ότι λένε τι ψυχοπαθής, αυτό είναι το καλύτερο για μένα, ότι αυτό ας πούμε τράβηξε πιο πολύ, ότι έκανε μια πράξη να καταλάβει όλος ο κόσμος ότι εμείς οι ανάπηροι μπορούμε να κάνουμε πολλά πράγματα, όπως εγώ παράδειγμα.

Ότι όταν ήμουν σε ίδρυμα, δεν ήξερα τι σημαίνει οικογενειακές σχέσεις, ήμουν απλώς μόνη μου, είχα λίγη αγάπη, ελάχιστα, μόνο που μιλάμε. Και τη στιγμή που είχε έρθει η μαμά μου στη ζωή μου, έχω αρχίσει να μαθαίνω πολλά πράγματα, μπορεί να αργώ να καταλαβαίνω πολλές φορές και χρειάζομαι χρόνο, οπότε σιγά σιγά έμαθα πολλά πράγματα. Πάντα όμως από πολύ μικρή μου έλεγε, Μαρία, θα είσαι ανεξάρτητη, γιατί έτσι μου έμαθε η μαμά, να είμαι ανεξάρτητη, να έχω φίλους, να κάνω πολλά πράγματα και να κάνω ό,τι αρέσει σε μένα και η μαμά το δέχτηκε και το έκανα. Επίσης, έχω μια υπέροχη οικογένεια, τη γιαγιά μου, τον παππού μου, όλη την οικογένεια μου, τη μαμά μου, αλήθεια δεν θα άλλαζα την οικογένεια μου που με μεγάλωσαν με μεγάλη αγάπη κι υποστήριξη και υπομονή. {...}

Η αδερφή μου είναι πάρα πολύ καλή, μπορεί να τσακωνόμαστε αλλά αδέρφια είμαστε αλλά πάντα με υποστήριζε όπως έκανε η αδερφή η μικρή στο αγόρι, να κάνει τρόπο να ηρεμήσει. Και μένα το ίδιο, με βοηθά πολύ στα μαθηματικά, εγώ δεν μπορώ να καταλάβω τα μαθηματικά, είμαι στόκος, δεν μπορώ να καταλάβω αλλά δεν σημαίνει ότι είμαι άχρηστη, οκ. Επίσης, η αδερφή μου πάντα με βοηθά σε όλα αλλά κάποιες φορές η αδερφή μου νιώθει απομονωμένη, επειδή με βλέπει που είμαι ανάπηρη και ναι, μου δίνει πολλή υποστήριξη, νιώθει άσχημα με αυτό, γιατί νιώθει ότι είμαι μόνη μου. Θέλω να πω πάνω σε αυτό το θέμα, για τα παιδιά, για τα αδέρφια ότι προσωπικά δεν θέλω να νιώθουν κατώτεροι, είμαστε ισότιμοι, είμαστε μια οικογένεια {...}, αυτό θέλω να πω γι' αυτό το θέμα, να το κρατήσουμε. Είμαι πολύ χαρούμενη, που βρίσκομαι εδώ και σας βλέπω κι είμαι πολύ χαρούμενη που μου δώσατε την ευκαιρία.

Γενά Αγγελική: Ευχαριστούμε πάρα πολύ, Κωνσταντίνα. Νομίζω η δική σου μαρτυρία είναι η πιο συγκλονιστική γιατί πρώτα απ' όλα μας μίλησες για αυτή την τεράστια αξία για εμάς τους μεσογειακούς λαούς την αξία της οικογένειας και πόση αγάπη, δύναμη και ελευθερία μπορούμε να βιώσουμε μέσα από την οικογένεια. Και έτσι χαίρομαι που μίλησες και για τον Ντίνη, για την ανεξαρτησία του, για την ελευθερία του. Δεν είναι τυχαίο νομίζω που μας συγκίνησε όλους αυτό γιατί το να είμαστε λίγο μόνοι, λίγο ελεύθεροι, ανεξάρτητοι είναι το ζητούμενο για όλους αλλά ακόμα πιο σημαντικό είναι το ότι περιγράφεις πως και μέσα στην οικογένεια σου νιώθεις αυτή την ελευθερία, την αγάπη και την ανεξαρτησία γιατί νομίζω από εκεί ξεκινάει όπου και να 'μαστε.

Είναι δύσκολο να νιώσουμε ελεύθεροι αν η οικογένειά μας κρατάει με τα δεσμά της. Μερικές φορές οι γονείς μπορεί να βρίσκονται σε άλλο ημισφαίριο και να συνεχίσουν να ασκούν μια επίδραση πολύ δεσμευτική για τον άνθρωπο οπότε ναι, τους γονείς μας τους κουβαλάμε, τα αδέρφια μας τα κουβαλάμε μέσα μας και όταν είναι τόσο σπουδαίοι άνθρωποι τόσο, με τόση αγάπη κουβαλάμε κι όλη την αγάπη αυτή μέσα μας.

Ευχαριστούμε πάρα πολύ τη Μαρία και την Κωνσταντίνα για τις τόσο ωραίες αφηγήσεις τους και για τις αναγνώσεις που μας έκαναν για αυτά που παρακολουθήσαμε. Να δώσω το λόγο στην κα Μαλκότση να μας πει τη δική της ανάγνωση για τα τέσσερα ντοκιμαντέρ που είδαμε, σας ευχαριστώ.

Μαλκότση Τριάδα: Γεια σας. Εγώ πραγματικά βλέποντας αυτά τα τέσσερα ντοκιμαντέρ ενώ είχα αποφασίσει ότι θα τα δω χωρίς να επηρεαστώ καθόλου γιατί είμαι μητέρα ενός παιδιού με αυτισμό, έχω ένα κοριτσάκι, την Εύα, η οποία είναι ένα γλυκύτατο παιδί. Πριν από λίγες μέρες στις 14 Νοεμβρίου είχε τα γενέθλιά της, είναι πλέον 21 χρονών. Είχα πει ότι δεν θα επηρεαστώ αλλά όπως βλέπετε και εσείς τώρα συνέχεια να 'σου ένα δάκρυ από δω, να 'σου ένα δάκρυ από κει. Εντάξει ίσως είναι και πάρα πολλές οι αναμνήσεις οι οποίες με έχουν κάπως κατακλύσει. Και λιγάκι εντάξει μιλήσαμε προηγουμένως. Αυτό το οποίο μου έκανε πολύ μεγάλη εντύπωση βέβαια είναι ότι σε όλους μας άρεσε πάρα πολύ η προσπάθεια ανεξαρτησίας του Ντίνη, που αυτό είναι κάτι πάρα πολύ σημαντικό πάρα πολύ σημαντικό. Άλλωστε είναι γι' αυτό το οποίο παλεύουμε εμείς τα τελευταία 20 χρόνια από τότε που καταλάβαμε το πρόβλημα της Ευούλας.

Όλοι μας νομίζω ότι αγωνιζόμαστε και παλεύουμε γι' αυτή την ανεξαρτησία, γι' αυτή την αυτονομία. Βέβαια μέχρι να το καταλάβουμε αυτό γιατί στην αρχή δεν θέλουμε ίσως να το καταλάβουμε οι μισοί γονείς, θέλουμε να διώξουμε όλο αυτό το πρόβλημα, δεν θέλουμε να υπάρχει, υπάρχει άρνηση, τρομερή άρνηση και εκεί δυστυχώς χάνεται αρκετός χρόνος. Μετά έρχεται η κατανόηση και η κατανόηση, την κατανόηση της

αναπηρίας του παιδιού μας, προσπαθούμε να μάθουμε τι είναι αυτό το οποίο μας βρήκε ξαφνικά, γιατί μας βρίσκει ξαφνικά. Γιατί όλοι οι γονείς, όταν περιμένουμε ένα παιδί, τι κάνουμε, αυτό το οποίο κάνουμε είναι να κτίζουμε παλάτια, έτσι δεν είναι; Ξαφνικά διαπιστώνουμε ότι αυτά τα παλάτια ήταν στην άμμο, το παλάτι μας γκρεμίστηκε. Και τι πρέπει να κάνω από τη στιγμή που θα καταλάβω ή θα μάθω πέντε πράγματα

Μαλκότση Τριάδα: ή θα καταλάβω ότι το παιδί μου είναι μέσα στο φάσμα, αρχίζω να κτίζω γέφυρες. Εκεί τα πράγματα δεν είναι καθόλου εύκολα, δεν είναι καθόλου εύκολα ούτε ενδοοικογενειακά, δεν είναι και εύκολα ούτε φυσικά και ενδο κοινωνικά, δηλαδή στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον μας, είναι πάρα πολύ δύσκολο. Βέβαια το κατά πόσον μέσα στην οικογένεια μπορούμε να δεχτούμε το γεγονός να κατανοήσουμε το γεγονός και τελικά να το αποδεχτούμε ίσως μας το δείχνει πάρα πολύ καλά και το τελευταίο μας ντοκιμαντέρ, στο οποίο εγώ πραγματικά είδα μια συνοχή της οικογένειας, πραγματικά μια συνοχή, που κατά πάσα πιθανότητα πηγάζει από βαθείς συναισθηματικούς δεσμούς γιατί αλλιώς δεν μπορεί να δεν μπορεί να επιτευχθεί αυτή η συνοχή και αυτή η συνοχή οδηγεί σε κάτι που νομίζω ότι είναι πάρα πολύ σημαντικό για εμάς τις οικογένειες που έχουμε ένα ανάπηρο άτομο ανάμεσά μας.

Νομίζω ότι είναι η προσαρμοστικότητα δηλαδή αυτή η ικανότητα, ας την πούμε έτσι, που πρέπει ή την έχουμε ή δεν την έχουμε αλλά που πολλές φορές καλλιεργείται κιόλας κάτω από ορισμένες συνθήκες. Αν βέβαια υπάρχει ο συναισθηματικός δεσμός ανάμεσα στην οικογένεια, μέσα στην οικογένεια, είναι η προσαρμοστικότητα, το να επιλύσει ένα ζευγάρι, μια οικογένεια, διάφορες καταστάσεις, διάφορες κρίσεις στις οποίες, στις οποίες θα βρεθεί καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής. Γιατί τι κάνουμε, στην κυριολεξία; Έρχεται ένα παιδί με αναπηρία στο σπίτι μας, προσπαθούμε, αυτό το οποίο προσπαθούμε να κάνουμε είναι να προσαρμόσουμε ξανά τι, τις ισορροπίες που έχουν αλλάξει, τη ζωή μας και όχι πάντα βέβαια με επίκεντρο το παιδί μας, συγκεκριμένα εμείς την Εύα γιατί αυτό θα είναι και κάπως ολέθριο λάθος.

Μαλκότση Τριάδα: Νομίζω ότι το παιδί, το ιδιαίτερο παιδί, πρέπει να βιώνει ότι ζει μέσα σ' αυτήν την οικογένεια, ότι η οικογένεια ζει μαζί με αυτό το παιδί και όχι ότι το παιδί ζει απλώς μέσα στην οικογένεια ή ότι η οικογένεια ζει γι' αυτό το παιδί, πραγματικά, πραγματικά, πραγματικά, μπορώ να πω ότι συγκλονίστηκα βέβαια με όλες αυτές τις κρίσεις. Γιατί φυσικά και οι μνήμες σαν οικογένεια δεν είναι λίγες και σαν μητέρα ιδιαίτερα γιατί όπως πολύ καλά καταλάβαμε όλοι από τις ταινίες τις οποίες είδαμε ότι αυτή η οποία καθορίζει περισσότερο την πορεία ενός παιδιού, ενός οποιουδήποτε παιδιού βέβαια, και

τυπικά αναπτυσσόμενου, πόσο περισσότερο ενός ανάπηρου παιδιού, μέσα στην οικογένεια είναι η μητέρα, είναι η στάση της μητέρας γιατί αυτή, τις περισσότερες φορές, είναι πολύ πιο κοντά στο παιδί, είναι και στη φύση μας, είναι και στη φύση μας εμάς των γυναικών, ας το πω έτσι και γενικά των μητέρων να είμαστε πολύ κοντά, πολύ πιο κοντά στα παιδιά μας.

Και όταν βέβαια, όπως είπα και πιο μπροστά, υπάρχει αρκετή συνοχή και συναισθηματικοί δεσμοί τότε ο πατέρας δεν λείπει, ίσα ίσα είναι πάρα πολύ σημαντική η παρουσία του μέσα στην οικογένεια, είναι υπερβολικά σημαντική. Και τελικά βλέποντας όλα αυτά τα ντοκιμαντέρ και σκεφτόμενη πάντα ότι μα κάπου εκεί μέσα είναι και το δικό μου παιδί, σκέφτηκα ότι μα εμείς, άραγε, σταθήκαμε, σταθήκαμε ικανοί να μεγαλώσουμε το παιδί μας έτσι ώστε κάποια στιγμή να πάει ολομόναχο, ολομόναχο, σε μια παρέα άλλη από παιδιά, ολομόναχο; Γιατί μέχρι στιγμής η Εύα μου πάντα συνοδεύεται, υπάρχει πάντα κάποιος δίπλα της, που θα τη βοηθήσει, στις παρέες της, στις φιλίες της, σε οτιδήποτε χρειαστεί.

Μαλκότση Τριάδα: Πείτε το ότι είναι ο φόβος να την αφήσουμε μόνη της, πείτε εντάξει ότι ίσως ακόμη δεν τα έχει καταφέρει; Βέβαια ο αγώνας της είναι πάρα πολύ μεγάλος. Αυτό το οποίο ακούμε συνεχώς είναι κάτι που νομίζω ότι η Μαρία ιδιαίτερα θα το εκτιμήσει. Είναι αυτό το «Μόνη μου, μαμά, μόνη μου, μαμά», που είναι πάρα πολύ σημαντικό, πάρα πολύ σημαντικό. Το ακούμε από τότε που ήταν πάρα πολύ μικρή και πραγματικά χαιρόμαστε που το ακούμε, προσπαθούμε να κάνουμε ότι μπορούμε ώστε να το ενισχύσουμε. Γιατί άλλωστε αυτός είναι ο γονεϊκός ρόλος και αυτή είναι και η ανταποδοτικότητα που μπορούμε να έχουμε από την Εύα μας.

Πραγματικά, αυτό το οποίο είπατε πιο μπροστά, κυρία Κιντώνη, είναι ότι δεν αποζητούμε ούτε τον ηρωισμό, να μας χαρακτηρίσουν ηρωίδες, ούτε τον οίκτο της κοινωνίας μα άλλωστε και ο οίκτος αυτός πηγάζει νομίζω από το φόβο, από το φόβο απέναντι στην αναπηρία. Είναι φόβος, δηλαδή όταν βλέπω κάτι, λέω «Απαπα, τι καλά που δε συνέβη αυτό σε μένα», είναι φόβος και ο φόβος αυτός οδηγεί στον οίκτο δηλαδή. Κάπως έτσι το έχω βιώσει όλα αυτά τα τελευταία 21 χρόνια, 20 δηλαδή, γιατί ο πρώτος χρόνος ήμασταν ακόμη, εντάξει, με τα φτερά μας αρκετά ανεβασμένα, μετά σιγά σιγά πέσανε, μετά ξανανέβηκαν, μετά άντε ξαναπέσανε, εντάξει. Αυτό το οποίο εγώ θέλω να πω είναι ότι το μόνο που έχουμε να κάνουμε σαν γονείς και σαν μητέρες παιδιών με αναπηρία είναι να ακολουθούμε το παιδί μας, να το σπρώχνουμε, να μην το καταπιέζουμε. Το παιδί μας μπορεί μέχρι εκεί που μπορεί, εμείς να κάνουμε ένα βηματάκι

παραπάνω, να προσπαθούμε πάντα να βλέπουμε το σημείο του παιδιού μας και από κει και πέρα ούτε

Μαλκότση Τριάδα: περισσότερο ούτε λιγότερο, ακριβώς στο σημείο εκείνο. Ξεκίνησα λίγο κάπως απότομα και δεν ευχαρίστησα, πρώτον την κυρία Καρτασίδου, η οποία, ευχαριστώ πάρα πολύ, κυρία Καρτασίδου, γι' αυτή την πρόσκληση, ήταν ιδιαίτερα τιμητική, αρκετά τιμητική για μένα. Μετά την κυρία Γενά, η οποία πραγματικά λέγοντας δυο λόγια για όλες τις ταινίες και για την καθεμία χωριστά, πραγματικά και ξέροντας το έργο της όλο αυτό το διάστημα, όλο αυτό, έχω, σας έχω δει αρκετές φορές, κυρία Γενά. Και θα ήθελα να πω μάλιστα ότι η τελευταία φορά που σας είδα ήταν αυτό που είχατε κάνει πέρυσι με το ίδρυμα Ωνάση, όσον αφορά το {...}, το οποίο βέβαια περιπτώ να σας πω ότι τουλάχιστον το νοσοκομείο μας και η ιατρική υπηρεσία και η νοσηλευτική το είχε προωθήσει σε όλους.

Την κυρία Κιντώνη να την ευχαριστήσω, επίσης, γιατί κυρία Κιντώνη, πραγματικά σε πάρα πολλά σημεία, της ομιλίας σας, θα το πω έτσι, νομίζω ότι ταυτίστηκα, ταυτίστηκα. Βέβαια αυτό το οποίο θα ήθελα να πω είναι ότι πρέπει να ζούμε με αξιοπρέπεια, το είπε προηγουμένως η κυρία Γενά. Κυρία Γενά, ξέρετε πόσο δύσκολη μα πόσο δύσκολη είναι αυτή η λέξη για μια οικογένεια που έχει στους κόλπους της ένα παιδί ή οποιοδήποτε άλλο ανάπηρο; Είναι πάρα πολύ δύσκολη λέξη γιατί δυστυχώς είναι τόσο μεγάλη η προκατάληψη. Ας το πω όπως το λένε οι περισσότερες φορές οι εκπαιδευτικοί, είναι τόσο βαθιά ριζωμένες αυτές οι κοινωνικές καταβολές όσον αφορά την αναπηρία, όσον αφορά τον αυτισμό ιδιαίτερα, ο οποίος δεν φαίνεται, δεν φαίνεται ο αυτισμός, είναι ένα μια χαρά παιδάκι, δεν έχει τίποτα.

Μαλκότση Τριάδα: Είναι όμορφα, είναι πάρα πολύ όμορφα τα παιδιά μας, είναι αγγελούδια, όπως λέω εγώ πολλές φορές ότι μου χάρισε ο Θεός ένα αγγελούδι. Άραγε είμαι ικανή να το έχω στους κόλπους μου ή και μέχρι πού μπορώ να φτάσω μέχρι πού μπορώ να φτάσω, έχω άραγε το σθένος, έχω το κουράγιο, έχω τη δύναμη; Και πραγματικά πολλές φορές ψάχνουμε εμείς οι γονείς από πού να την αντλήσουμε αυτή τη δύναμη. Είναι αυτή η δύναμη που είπε προηγουμένως η κυρία Κιντώνη, ότι ούτε καν μπορούμε να φανταστούμε ότι υπάρχει μέσα μας γιατί πραγματικά είναι πάρα πολύ μεγάλη, αρκεί να την ανακαλύψουμε και νομίζω ότι την ανακαλύπτουμε με βάση την αγάπη που έχουμε για το παιδί μας και γενικώς για την οικογένειά μας, γιατί αυτό το παιδί είναι μέρος αυτής της οικογένειας.

Το παιδί μας έχει ανάγκη να ανήκει στην οικογένεια μας και όχι απλώς να ζει με αυτήν. Αυτός είναι και ο σκοπός μας, να του δώσουμε να καταλάβει ότι ανήκεις εδώ, δεν ζεις απλώς σε αυτή την οικογένεια και ότι ανήκεις επίσης σε αυτή την κοινωνία και δεν ζεις απλώς μέσα σε αυτήν. Γιατί κακά τα ψέματα. Δεν θα πω την λέξη απαιτούμε αλλά θα θέλαμε την κοινωνία να είναι λίγο περισσότερο κοντά μας περισσότερο κοντά μας και νομίζω ότι όσο περνάνε τα χρόνια γίνονται πάρα πολλά βήματα όσον αφορά αυτόν τον τομέα, εντάξει και όσον αφορά την εκπαίδευση ειδικών και όσον αφορά την εκπαίδευση των γονέων. Γιατί ο γονέας εκπαιδεύεται, δεν γεννιέται ξέροντας ότι ούτε πώς θα αναθρέψει ένα τυπικά αναπτυσσόμενο παιδί ούτε ένα παιδί με αναπηρία, πάντα εκπαιδεύεται. Δεν έχω κάτι άλλο να πω. Σας ευχαριστώ πάρα πολύ.

Γενά Αγγελική: Σας ευχαριστούμε πάρα πολύ κυρία Μαλκότση, πολύ ενδιαφέρουσα και ουσιαστική η παρέμβασή σας, δεν θα μπορούσε να είναι αλλιώς από έναν άνθρωπο σαν κι εσάς. Θέλω να πω δυο λόγια, μια ανατροφοδότηση σε αυτά που άκουσα και να και να μιλήσω λίγο για την έννοια της ανεξαρτησίας, γιατί είναι μια έννοια που την έχουμε περί πολλού, πόσο σημαντικό είναι να είμαστε ανεξάρτητοι. Ο δυτικός κόσμος βασίστηκε πάρα πολύ πάνω σε αυτό, να είσαι ανεξάρτητος, να είσαι παραγωγικός, να μπορείς να στέκεσαι στα πόδια σου και τελικά όλο αυτό είχε την αξία του μεν αλλά είναι και μια ουτοπία και κάτι εξωπραγματικό, στην πραγματικότητα όλοι είμαστε εξαρτημένοι από όλους.

Εγώ, λοιπόν, θα έλεγα ότι η έννοια της ανεξαρτησίας δεν είναι το ζητούμενο αλλά το ζητούμενο είναι, αν θέλετε, μια αγαπητική αλληλεξάρτηση, να είμαστε αγαπητικά εξαρτημένοι ο ένας από τον άλλον. Δηλαδή η σχέση μου μαζί σου να είναι σχέση εξάρτησης με αγάπη και όχι μια σχέση κτητικής εξάρτησης, γιατί το να σε θέλω εξαρτημένο για να μπορώ να σε ελέγχω είναι πολύ διαφορετικό του να νιώθω εξαρτημένος από σένα γιατί σ' αγαπώ Δεν θυμάμαι σε ποιο βιβλίο του Ντοστογιέφσκι είχε γράψει: «Είναι υπέροχο να είσαι απολύτως εξαρτημένος από έναν άνθρωπο χωρίς τον οποίο δεν μπορείς, να είσαι εξαρτημένος από κάποιον που δεν μπορεί να ζήσει χωρίς εσένα». Αυτή νομίζω είναι η έννοια της αγαπητικής εξαρτησίας, ότι αποδέχομαι ότι δεν, μόνος μου δεν σημαίνω τίποτα, μόνο στο σχετίζεσθαι παίρνω οντότητα και αξία και αυτό το σχετίζεσθαι να παλεύουμε έτσι στη ζωή μας.

Γενά Αγγελική: Και επειδή με ευχαριστείτε που ασχολούμαι με τον αυτισμό θα πω έτσι συνηχώντας με την Κωνσταντίνα ότι επειδή υπήρξα άτομο και είμαι ακόμα άτομο με βαθιά υπαρξιακά θέματα, αν δεν είμαι υπαρξιακά άδεια, πραγματικά το οφείλω περισσότερο από οτιδήποτε άλλο στον αυτισμό, που τον συνάντησα σε μια πολύ γόνιμη επιστημονικά,

επαγγελματικά, ηλικία και θέλω να πω ότι από τότε που συνάντησα το πρώτο παιδάκι με το οποίο δούλεψα με αυτισμό, ένα αφροαμερικανάκι, τον Κήναν και τον ευγνωμονώ, μου έχει λύσει τα υπαρξιακά μου προβλήματα, δεν υπάρχει λεπτό στη ζωή μου που να μην ξέρω τι να το κάνω. Το δικό μου μεγάλο δίλημμα δεν είναι αν βαριέμαι τι θα κάνω με τη ζωή μου, είναι πώς μπορώ να αξιοποιώ καλύτερα κάθε λεπτό προς όφελος ανθρώπων που δεν μπορούν τόσο καλά να το κάνουν εξαρχής από την αρχή της ζωής τους για τον εαυτό τους. Οπότε το μεγάλο ευχαριστώ και για μένα είναι προς τον Κήναν και κάθε παιδί που νοσηματοδοτεί την ύπαρξή μου, κάθε λεπτό της ύπαρξής μου. Δεν έχω να πω κάτι άλλο. Λευκοθέα μου, πώς θα ήθελες να προχωρήσουμε;

Καρτασίδου Λευκοθέα: Καταρχήν να σας ευχαριστήσω, να ευχαριστήσω, θα πω ήταν και οι τέσσερις υπέροχες, καταρχήν. Δεν ξέρω αν υπάρχουν, να μας πει η Βασιλεία, αν υπάρχουν κάποια ερωτήματα, κάποια σχόλια στο chat, να διευκολύνουμε τη διαδικασία.

Σταμούλη Βασιλεία: Βεβαίως. Συγχαρητήρια, αρχικά, είναι πολύ ωραίες οι τοποθετήσεις σας και σας ευχαριστούμε πολύ που μοιράζεστε αυτή την εμπειρία μαζί μας. Σχετικά με το chat, υπάρχουν κάποιες τοποθετήσεις και σχόλια. Η κυρία Αντωνία Τρικαλλιώτη μας γράφει ότι αγαπάμε τις κυρίες Κιντώνη αλλά η Μαρία θα έπρεπε να μιλάει σε όλες τις ημερίδες που γίνονται εδώ πέρα αλλά και στην Ευρώπη, αν θέλουμε κάποτε να αλλάξουμε τα πράγματα. Είναι η απόδειξη πως τα ανάπηρα παιδιά είναι μέλη της οικογένειας, που προσφέρουν και δεν δέχονται μόνο φροντίδα, δεν αποτελούν βάρος. Η κύρια Πάττυ Σωτηροπούλου αναφέρει ότι είστε καταπληκτικές όπως πάντα. Η κ. Δόξα Παπακωνσταντίνου γράφει ότι είναι συγκλονιστικές οι τοποθετήσεις σας και ευχαριστούμε πραγματικά πολύ. Και η κυρία Αικατερίνη Κοτάνου αναφέρει ότι να γιατί χρειαζόμαστε περισσότερα άτομα με αναπηρία καθώς και τις

Σταμούλη Βασιλεία: οικογένειές τους στο προσκήνιο, εύγε. Μία ερώτηση από την κυρία Μαριάνθη.

Δεν διακρίνω την εκφωνήτρια: Καρατσιώρη, Μαριάνθη Καρατσιώρη

Σταμούλη Βασιλεία: αληθινά λόγια γεμάτα αγάπη και ελπίδα για ένα καλύτερο

Σταμούλη Βασιλεία: αύριο, ευχαριστούμε πολύ. Στο τέταρτο φιλμ αναφέρει η κυρία Βικτώρια Κυριαζή, δεν έπαιξε ρόλο η βοήθεια του κράτους, είδαμε πόσο λειτούργησε η συμπεριληπτική τάξη; Θα ήθελε κάποια από τις ομιλήτριες;

Γενά Αγγελική: Εντάξει, δεν θα το πολυσχολιάσω αυτό, γιατί το παιδάκι που είδαμε, ο Τίμα, είναι ένα παιδί με τόσες πολλές δυνατότητες που πραγματικά, αν του είχε δοθεί εξαρχής ουσιαστική βοήθεια, θα ήταν ένα παιδί που δεν θα είχε καμία ανάγκη για βοήθεια. Ξέρουμε σήμερα ότι τα μισά παιδιά που είναι στο φάσμα με τις κατάλληλες παρεμβάσεις ναι, βγαίνουν από το φάσμα, δεν είναι αλήθεια ότι ο αυτισμός δεν θεραπεύεται. Έχουμε όλα τα μέσα για να ξεπεράσει όλα τα αυτιστικά χαρακτηριστικά σήμερα ένας άνθρωπος που είναι στο φάσμα όταν η θεραπεία του ξεκινά όταν είναι πολύ μικρός, πριν την ηλικία των 4, 5 ετών. Αυτό που μένει συνήθως είναι μια ελλειμματικότητα που σχετίζεται με τη νοητική στέρηση και με γνωστικά ελλείμματα πέραν του αυτισμού αλλά αυτά καθαυτά τα αυτιστικά χαρακτηριστικά, όταν ο αυτισμός δεν συνοδεύεται από νοητική ανεπάρκεια, αντιμετωπίζονται πλήρως και ένας άνθρωπος ξεπερνά τις δυσκολίες που συνεπάγεται ο αυτισμός, όταν η παρέμβαση είναι έγκαιρη, είναι εντατική, είναι συμπεριφορική αναλυτική, εφαρμόζεται από έμπειρους θεραπευτές, συνδράμει και η οικογένεια.

Ναι, τα κριτήρια είναι πολλά αλλά όταν αυτά τα πολλά κριτήρια πληρούνται, τα αυτιστικά χαρακτηριστικά ξεπερνιούνται. Αυτό που παραμένει δεν είναι ο αυτισμός αλλά τα γνωστικά ελλείμματα και όσο πιο αργά τα αντιμετωπίσουμε, όσο περισσότερο καθυστερούμε την παρέμβαση τόσο περισσότερα από αυτά τα ελλείμματα δεν θα ξεπεραστούν. Όσο νωρίτερα ξεκινάμε, τόσο καλύτερη είναι η εικόνα ενός ανθρώπου με αυτισμό, που γεννιέται με πολλές δυσκολίες αλλά όλες οι δυσκολίες ξεπερνιούνται, πέραν των γνωστικών ελλειμμάτων, όταν έχει έγκαιρη εντατική συμπεριφορική αναλυτική παρέμβαση, οπότε αυτό είναι, εφόσον ρωτάτε ναι. Όχι, κανένα από τα παιδιά που είδαμε δεν φαίνεται να είχε δεχτεί την κατάλληλη παρέμβαση όταν ήταν σε νεαρή ηλικία, πριν την ηλικία των τεσσάρων, πέντε ετών.

Καρτασίδου Λευκοθέα: Θέλει κανείς, κάποια άλλη από τις κυρίες, η κυρία Μαλκότση μήπως; Δύσκολο, το μικρόφωνο σου, αν θέλεις να πάρεις το λόγο, κυρία Μαλκότση, το μικρόφωνο σας.

Μαλκότση Τριάδα: Πολύ δύσκολο, πάρα πολύ δύσκολο δηλαδή. Βέβαια δεν μπορώ να μιλήσω για γενικά αλλά μιλώντας αποκλειστικά για τη δική μας εμπειρία, νομίζω ότι απευθυνθήκαμε σε σωστούς και καλούς θεραπευτές. Οι παρεμβάσεις ήταν πάρα πολύ

εντατικές, ήταν δηλαδή σε σημείο που κουραζόμασταν, κουραζόταν και το παιδί πάρα πολύ. Θυμάμαι, μου την κατέβαζαν κάτω στην είσοδο τρεισήμισι η ώρα που γυρνούσα από τη δουλειά και γυρνούσαμε 10 η ώρα το βράδυ, εργοθεραπείες, λογοθεραπείες, μουσικοθεραπείες, θεραπευτικές ιππασίες, τέλος πάντων. Φτάσαμε μέχρι ένα σημείο που είμαστε αυτήν τη στιγμή.

Η Εύα είναι ένα αρκετά λειτουργικό παιδί. Εντάξει, πηγαίνει τώρα στο ΕΝΕΕΓΥΛ, δεν μιλάει πολύ καλά. Αυτό δεν έχει ξεπεραστεί, δεν γίνεται να ξεπεραστεί. Τώρα από κει και πέρα όλα τα υπόλοιπα, ναι, μπορούν να ξεπεραστούν. Τουλάχιστον αυτό το οποίο έχω δει εγώ όχι μόνο στο δικό μου παιδί αλλά και από άλλα παιδιά και από άλλες μανούλες και από άλλα παιδιά τα οποία γνωρίζομαστε και καθημερινά δηλαδή συναναστρεφόμαστε, φτάνουν τα παιδιά μέχρι ένα σημείο. Βέβαια υπάρχουν πάντα οι συννοσηρότητες, όπως είπε πάρα πολύ σωστά η κυρία Γενά. Δεν μπορείς να ξεπεράσεις το γνωστικό, δεν μπορείς να ξεπεράσεις την νοητική, όταν φυσικά συνυπάρχουν και ορισμένες άλλες ψυχικές νόσοι πάλι δεν μπορείς να τις ξεπεράσεις ούτε και αυτές. Αλλά όταν έχουμε ένα παιδί, ας πούμε Asperger, ας το πούμε έτσι, λοιπόν πιστεύω ότι με τη σωστή παρέμβαση, ιδιαίτερα με μια παρέμβαση από 18 μηνών, αν οι γονείς δε χάσουν χρόνο και αν έχουν τη δυνατότητα να το αντιληφθούν κι όχι μόνο να το αντιληφθούν αλλά να το αποδεχτούν και να ξεκινήσουν, να ξεκινήσουν τις θεραπείες, τα παιδιά φτάνουν σε ένα πάρα πολύ καλό σημείο.

Μαλκότση Τριάδα: Έχουμε παιδιά τα οποία είναι στο πανεπιστήμιο, τα οποία, συγγνώμη λίγο, αλλά έχω και την Εύα στους δρόμους, πρέπει να παρακολουθώ λίγο και το τηλέφωνό μου, που φτάνουν σ' ένα πάρα πολύ καλό σημείο. Έχουμε παιδιά τα οποία είναι στο πανεπιστήμιο, σε διάφορες σχολές, τελειώνουν. Βέβαια εντάξει μένουν ορισμένα συμπεριφορικά προβλήματα όμως και ποιος από εμάς δεν έχει, αν το πάρουμε και έτσι, μερικά συμπεριφορικά μένουν. Δηλαδή αν κοιταχτούμε λίγο στον καθρέφτη θα πούμε μα τι μιλάμε για παιδιά με ειδικές ανάγκες, εγώ άραγε δεν έχω, δεν είμαι μέσα σ αυτό το φάσμα των ειδικών αναγκών όχι του αυτισμού, των ειδικών αναγκών, έτσι δεν είναι;

Και κάτι άλλο το οποίο και θα ήθελα και με αυτό έτσι να πω ότι δεν πρέπει ποτέ να ξεχνάμε γιατί το πάνελ μας είναι οι οικογενειακοί σχέσεις, ότι είναι πάρα πολύ σημαντική η οικογένεια, θα την χαρακτηρίζα σαν να είναι οι ράγες ενός τρένου δηλαδή είναι οι ράγες ενός τρένου πάνω στις οποίες βαδίζει ένα παιδί, όλοι μας, όλη η οικογένεια, βαδίζει ένα παιδί και η οικογένεια είναι αυτή η οποία το βοηθά να μην εκτροχιαστεί.

Μαλκότση Τριάδα: Δηλαδή η οικογένεια είναι σαν κάτι, δεν θυμάμαι ακριβώς, ίσως η κυρία Γενά εδώ να με βοηθήσει, πώς το λέγαμε αυτό, οι αρχαίοι Έλληνες, αυτό που μετρούσανε, η λυδία λίθος, ναι, η λυδία λίθος είναι η οικογένεια, με βάση την οποία ακουμπούσανε το χρυσό και άλλαζε χρώμα αυτό το μέταλλο κι έτσι έβλεπαν, νομίζω ότι κάπως έτσι είναι η οικογένεια, κάπως έτσι είναι η οικογένεια. Και αν η οικογένεια αρχίσει πάρα πολύ γρήγορα την πρώιμη παρέμβαση, που υπάρχουν τώρα τόσα εργαλεία και για την ανίχνευση κάποιας διαταραχής και για την πρώιμη παρέμβαση και το πανεπιστήμιο κάνει πάρα πολλά όσον αφορά, ας πούμε, για τα σταθμισμένα αυτά εργαλεία που μας βοηθούν στη διάγνωση αλλά και στη μετέπειτα πορεία.

Νομίζω ότι ένα παιδί, ιδιαίτερα αν είναι ένα παιδί υψηλής λειτουργικότητας, ένας, ας πούμε, ακόμη και ένας μέτριος αυτισμός, χωρίς κάποια συννοσηρότητα, μπορεί, ναι, να φτάσει σε πολύ καλά επίπεδα κοινωνικής ένταξης. Αν, βέβαια, του το επιτρέψει και το κράτος έτσι, γιατί και από εκεί θέλουμε αρκετή βοήθεια νομίζω, δηλαδή αν το επιτρέψει και το κράτος, νομίζω ότι θα μπορούσε πάρα πολύ καλά ένα παιδί να φτάσει σε πολύ καλά και υψηλά επίπεδα. Ας πούμε το 5% που δεν έχει μπει ακόμη για τον αυτισμό, παραδείγματος χάριν. Ευχαριστώ πάρα πολύ.

Γενά Αγγελική: Νομίζω ότι συνηχούμε σε πάρα πολλά, το ακροατήριο μας έδωσε ωραία ανατροφοδότηση. Εγώ θέλω να σε ξαναευχαριστήσω, Λευκοθέα μου γι' αυτή την υπέροχη ευκαιρία που μας δίνεις κάθε χρόνο, να αναστοχαστούμε μέσα σε ένα διαφορετικό πλαίσιο όχι τόσο νοησιοκρατικό αλλά περισσότερο συγκινησιακό και πραγματικά δίνεις πάρα πολλή τροφή με έναν τρόπο συγκινητικό για όλους μας, μέσα από μια δράση καθαρά εθελοντική και μας κάνεις πολύ πολύ πιο πλούσιους σε συγκινήσεις σε σκέψεις, σε όλα. Σε ευχαριστούμε πολύ.

Καρτασίδου Λευκοθέα: Η έμπνευση είναι πάντα ο άνθρωπος, τίποτα άλλο. Εγώ σας ευχαριστώ για την τιμή που μας κάνατε, μας κάνατε σαν ομάδα, να είστε εδώ σήμερα. Να ευχαριστήσουμε πάντα τον κύριο Σπύρο Κουζέλη για τη διερμηνεία, που πάντα μας ακολουθεί και μας στηρίζει και είναι για μας μια άλλη μορφή επικοινωνίας, που μας ικανοποιεί πάντα ακόμα και να μεταφέρουμε κάποιες πληροφορίες. Καλό βράδυ σε όλους, σας ευχαριστώ πάρα πολύ και όλες.

Γενά Αγγελική: Καλό βράδυ..